

בס"ד
"שיעורי ליל שישי"
בישבה"ק ברכת יצחק
 שנה י"ב
פרשת בא
אכילת חמץ בתוספת יום טוב

א. נחוד נא חידה, האיך יתכן שיהיה מותר לאדם לאכול חמץ בחג הפסח לכתחילה ללא היתר של אנוס או חולה. התשובה לכך נמצאת בדברי המג"א (סי' תצ"א) וכך כותב המג"א, מי שהתחיל לאכול במוצאי פסח מבעוד יום ונמשך עד הלילה ועדיין לא התפלל והבדיל, צ"ע אם מותר לו לאכול חמץ, דלכאורה נראה שמותר לאכול, דכיון שחשכה לילה הוי כחול לכל מילי, אלא שחכמים אמרו שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל בתפילה, אבל איסור חמץ אין תלוי בהבדלה, שהרי אף בחול המועד אסור לאכול חמץ, ולכן כיון שחשכה מותר לאכול חמץ. (ועי' בחק יעקב שם שפשט להתירא).

ומפשטות דבריו משמע, שהמוסיף תוספת על יו"ט, אינו באמת שהיו"ט נמשך, אלא שרבנן הטילו איסור על האדם לעשות מלאכה עד שיבדיל, ואיסור זה אינו סיבה לאסור עליו אכילת חמץ בתוספת יו"ט.

אלא שצ"ב א"כ למה הוסיף המג"א שגם בחול המועד יש איסור חמץ, והיינו שהאיסור חמץ אינו תלוי בשם יו"ט, ולא הסתפק במה שאמר שהיו"ט עצמו אינו נמשך אלא הוא חול כמש"כ בדבריו. ואפשר שכתב כן משום שהיה קשה לו, מנין לנו שרק איסור מלאכה אסרו קודם הבדלה, אולי רבנן אסרו שאר הלכות הנהוגות ביו"ט כולל איסור חמץ, לכן המשיך המג"א ומבאר שאיסור חמץ, לא נובע מהשם יו"ט שהרי גם בחול המועד אסור לאכול חמץ, וכיון שהאיסור חמץ לא נובע מהשם יו"ט, הרי מסתבר שרבנן לא המשיכו את האיסור משחשכה הגם שלא הבדיל. (ועי' בשו"ע הרב שנראה שכך הבין בדברי המג"א).

ברכה על סוכה בתוספת יו"ט

ב. כעין מש"כ המג"א לענין חמץ, מצינו גם בדבריו לענין סוכה. שהנה כתב הרמ"א (או"ח סי' תרל"ט ס"ג) לגבי ישיבת סוכה, שלא יאכל בלילה הראשונה עד שיהא ודאי לילה. וכתב עלה המג"א (ס"ק י"א) שקידוש יכול לעשות קודם שחשכה, אלא שברכת לישיב בסוכה והמוציא יאמר בלילה, שהרי אפילו בפסח היה ניתן לקדש מבעוד יום, אילולי שיש חיוב של ד' כוסות. אך למעשה אומר המג"א שמכיון שמברך על הסוכה ואח"כ ברכת הזמן, יש לו לעשות את הקידוש בלילה.

אמנם הדבר צ"ב, שאם אנו אומרים שניתן לעשות קידוש, ע"כ שהיו"ט כבר החל, וא"כ למה שלא יוכל לברך על הסוכה. אך להאמור בדבריו לענין אכילת חמץ, י"ל שכשם שאיסור חמץ לא תלי ביו"ט, מכיון שגם בחול המועד יש איסור אכילת חמץ, ה"ה לענין סוכה, שמצות ישיבת הסוכה, אינה שייכת ליו"ט דסוכות דוקא, שהרי גם בחול המועד יש לו ליישב בסוכה, משום כך אינו יכול לברך על הסוכה, עד שתחשך.

אך צ"ב מש"כ המג"א לענין היתר אכילת חמץ קודם הבדלה, משום שהוא כחול, שלכאורה סברא זו בודאי לא ניתנת להאמר בתוספת של קודם השבת, שהרי א"כ לא היה שייך לעשות קידוש כלל. ויתכן

שיש לחלק בין תוספת דקודם השבת לתוספת של אחר השבת, והיינו שתוספת דקודם השבת הוא כן המשכה של החפצא של היום, (עי' מג"א סי' קפ"ח ס"ק י"ח שאכן חילק בין תוספת דקודם שבת לתוספת דאחר השבת) אך א"כ קשה למה לגבי מצות סוכה, לא אמרינן שיוכל לברך על הסוכה, שהרי לגבי קידוש נקטינן שהתחיל היו"ט. (עי' בזה בספר דבר שמואל עמ"ס פסחים דף צ"ט ב').

סתירת דברי התוס' בהתייחסות לתוספת יו"ט

ג. והנה עיקר הדבר שתוספת יו"ט אינה כיו"ט לכל דיניו, מבואר גם בתוספות בכתובות (דף מ"ז א' ד"ה דמסר) שכתבו, שהגם שאסור לשאת אשה בחג, משום דדרשינן (במו"ק דף ח' ב') "ושמחת בחגך" ולא באשתך, מ"מ בתוספת יו"ט מותר (ורק מלאכה אסור). ומבואר שהמושג של תוספת יו"ט אינו המשכה של היום לכל דיניו ולענין שמחה עדיין אינו מחוייב. אמנם העירו הקו"ש (פסחים אות רי"ב) והדברי יחזקאל (סי' מ"ה סק"ה) שמדברי התוס' בפסחים (דף צ"ט ב') מבואר דלא כהתוס' בכתובות, שכתבו שמצות אכילת מצה הוא דוקא משיחשך היום, ולא כמו שמצינו לענין שבת, שיכול לקדש בעוד היום גדול (כשקיבל ע"ע תוספת שבת), וטעמא דלגבי אכילת מצה כתיב "בלילה" ותוספת יו"ט לא הוי לילה, ויש לדייק מדבריו, שאילולי דרשה זו, הסברא היתה נותנת שניתן לקיים מצות אכילת מצה בזמן תוספת יו"ט, ולכאורה כמו שאין מצות שמחה בתוספת יו"ט היה צ"ל שלא שייך קיום מצות מצה בתוספת יו"ט גם לולי הדרשא, נמצא א"כ שיש כאן מח' הראשונים.

הבדל בין דינים התלוים בתאריך לדינים התלוים בקדושה

ד. והנה מצינו בכמה מקומות שגם באופן שאדם קיבל על עצמו תוספת שבת, מ"מ לא נחשב כשבת לענין כמה הלכות. כגון לגבי ספירת העומר שכתב המשנה ברורה (סי' תפ"ט סעיף ט"ז) שאפילו אם התפלל ערבית וקיבל שבת, לא יספור ספירת העומר. ולכאורה אם קיבל שבת בהכרח שהוא מצוי עתה ביום הבא, ולמה שלא יוכל לספור את היום הבא. עוד מצינו לגבי ספירת נקיים של נדה, שהדין הוא (שו"ע יו"ד סי' קצ"ו ס"א), שהפסק טהרה, יש לעשות קודם הלילה, כיון שצריכה לספור שבעה ימים נקיים תמימים, ומשום כך צריכה לבדוק שחדלה מלראות דם, קודם חשכה. והרמ"א הביא מחלוקת הפוסקים מה הדין, אם הציבור הקדים וקיבל שבת, (שאזי הדין הוא שהמיעוט נטפל לציבור אפילו אם לא קיבל בעצמו) האם יכולה לעשות הפסק טהרה לאחר מכן, והרמ"א (שם) מסיק שנוהגים לכתחילה להזהר, ובדיעבד אין לחוש. וצ"ב שאם אנו אומרים שקיבלה שבת בהכרח שכבר התחיל היום הבא, האמור להיות הראשון לשבעה נקיים, ולמה שתוכל להפסיק בטהרה. ובביאור הגר"א שם (סק"ו) כתב שכל דין שאינו שייך לשבת, לא אומרים שהוא שבת, והביא לזה מקור מדברי התוס' בכתובות הנ"ל. והדברים צ"ב.

ה. ונודע לבאר בענין, שבשבת ומועד יש ב' חלקים, הא' התאריך המחייב דינים המיוחדים לו, והב' הקדושה שניטעה בעצם היום, והנה כשאדם מקבל על עצמו קדושת שבת ויו"ט, אינו משנה בכך את התאריך של היום, אלא ממשיך את קדושת השבת ומקדימה ליום שלפניו. וכמה ראיות לדבר, א' כתב הבית יוסף (יו"ד סי' רס"ב) בשם הסמ"ג והמרדכי, לגבי שאדם שנולד לו בן, בערב שבת לאחר שהציבור התפללו ערבית ועדיין הוא יום (היינו שקיבלו הציבור שבת קודם

שחשכה) מלין אותו בערב שבת ואין מחללין עליו את השבת אע"פ שעשאו לילה בתפילתו. (והיינו שלא מתיחסים כאילו נולד בשבת ומילתו דוחה את השבת הבאה אלא כמי שנולד ביום שישי).
 ב' כתב הרמ"א (או"ח סי' נ"ג ס"י) והמשנ"ב (ס"ק ל"ג) לגבי נער שנעשה בר מצוה בשבת, וקיבלו הציבור שבת מבעוד יום, שאין לנער לשמש כשליח ציבור בתפילת ערבית, דהקדמת קבלת שבת לא מועילה למנין שנותיו של הנער, שעדיין לא מלאו לו י"ג שנה.
 ומבואר שקבלת שבת אינה משנה את הגדרת היום, ולכן קודם חשכה מבחינת מנין הימים הוא נולד ביום שישי, וכן לנער ימלאו לו י"ג שנה משחשכה דוקא, ובהכרח שהקבלת שבת מועילה לכך שניתן למשוך הקדושה ולהקדימה אבל לא לשנות מנין הימים. (ועי' בט"ז או"ח סי' ת"ר, במה שדן בציבור שלא היה להם שופר ביום א' דר"ה, וקבלו שבת ונזדמן להם שופר).

ו. ועפ"י דברים אלו יבואר היטב מש"כ הפוסקים, לגבי מצות ספירת העומר, שהרי גם היא תלויה במנין הימים, וכל יום מימי הספירה מחייב את האדם למנותו, וכשאדם מקדים ומקבל את השבת, אי"ז אומר שהוא מקדים את ביאת היום הבא, אלא שיש בכוחו להמשיך את קדושת השבת והיו"ט לתאריך של היום הקודם. וזה כוונת הגר"א שדינים שאינם נובעים משבת לא בטלו כאשר קיבל שבת, מכיון שעצמותו של התאריך נשאר על מקומו.
 ולפי"ז מובן גם לענין ספירת שבעה נקיים, שהגם שקיבלה שבת, מ"מ השבעה נקיים אינם תלויים בקדושת השבת, אלא תלויים בספירת מנין של ימים, ולכן גם כאשר קיבלה ע"ע שבת, מ"מ לגבי הנידון של הגדרת היום, עדיין היא מצויה ביום הקודם שהמאפשר לאשה לעשות הפסק טהרה.

ישוב האחרונים בסתירת דברי התוס' בכתובות ובפסחים

ז. ולפי"ז פלפלו האחרונים (יעי' הערות להגרי"ש אלישיב בכתובות שם ובספר חבצלת השרון שמות, עמ' קנ"ח בשם הגרי"ד סלוביצקי זצ"ל) ליישב דברי התוס' בכתובות עם דברי התוס' בפסחים, הנראים כסותרים זל"ז לכאורה, בהקדם ביאור הדין שאסור לישא אשה במועד, משום שאין מערבין שמחת הנישואין עם שמחת החג, שהנה שמחת החג תלויה בשלמי הרגל שמקריבים ביום הרגל (ולא בלילה) ואם ישא בלילה, ימצא שחייב לשמחה ביום זה, ויש כאן סתירה בין ב' חיובי השמחה, אמנם אם נושא את האשה בתוספת יו"ט והיינו קודם חשכה, הרי מסתיימת חיוב שמחתו משחשכה, ונמצא א"כ שביום המחרת הרי הוא פנוי למצות שמחת הרגל, ולכן הותר לישא אשה בתוספת יו"ט, משא"כ לגבי מצה אילולי הפסוק של "בלילה" היה יכול לצאת יד"ח מצה כיון שהתחיל יו"ט.

ח. ומעתה יבואר היטב דברי המג"א לגבי ברכה על מצות סוכה, שהרי גם היא אינה תלויה בשם יו"ט, וכדבריו לגבי חמץ בפסח, שכל שיש מצוה גם בחול המועד, בהכרח המצוה תלויה בתאריך החודש ולא בקדושת היו"ט, ואשר ע"כ אינו יכול לברך על הסוכה כל עוד שעדיין לא הגיע התאריך של ט"ו בחודש, משא"כ לגבי קידוש, שסיבתו היא מחמת השם יו"ט, אשר ע"כ כשמקדים ומקבל על עצמו קדושת יו"ט, שפיר יכול לקדש על היו"ט. (אמנם לגבי מצות אכילת כזית פת הראשונה בסוכה, דינה שווה לאכילת מצה התלויה בתאריך).

ט. ולאור הדברים, נמצא שמש"כ המג"א בתחילה שהסיבה לכך שניתן לאכול חמץ קודם הבדלה, ולאחר מכן הוסיף שגם בחול המועד אסור לאכול חמץ, וממילא לא היו"ט אסור באכילת חמץ, אין כאן

ב' טעמים שונים, וכן לא התכוין לומר שתוספת יו"ט הוא חול, אלא שיש איסור בעשיית מלאכה, אלא כוונתו לומר כך, שכיון שמצד התאריך עבר כבר ימי הפסח ובעיקרון הוא יום חול, נמצא א"כ שפקע איסור אכילת חמץ, שהרי איסור אכילת חמץ תלוי בתאריך בלבד והראיה שהרי גם בחול המועד אסור לאכול חמץ, אלא שלגבי איסור עשיית מלאכה החשיבו זאת רבנן כיו"ט, אבל אין היו"ט גורם איסור אכילת חמץ, ולכן אין סיבה לאסור אכילת חמץ, הגם שקדושת היו"ט ממשיכה אל תוך התאריך של היום הבא.

י. ומראה מקום אני לך לכמה נקודות שיש לברר בעקבות הדברים הנ"ל. א' יעי' במג"א (ריש סי' תרכ"ד) שכתב להתיר אכילה קודם שהבדיל, ולכאורה לגבי התענית אין לנו הוכחה שהתענית תלויה בתאריך ולא בקדושה כפי שכתב המג"א לענין חמץ, (ועי' במחצית השקל שם, ובשואל ומשיב תליתאה ח"א סי' קכ"ט) ואכמ"ל.

ב' יעי' בדברי הט"ז (או"ח סי' תרס"ח) שחידש שאדם שקיבל על עצמו קדושת שמיני עצרת מבעוד יום הרי הוא נפטר מן הסוכה, ובפשטות נראה שתפס שמצות סוכה תלויה בקדושת היום ולא בתאריך, ובביכורי יעקב השיג עליו בתוקף.

ג' בשו"ע (או"ח סי' רס"ג סט"ו) פסק שמי שלא התפלל מנחה בערב שבת, עד שקיבל שבת בכך שענה ברכו, לא יתפלל שוב מנחה של חול אלא יתפלל ערבית שתיים. ומקורו מהמרדכי (ספ"ב דשבת) שביאר הטעם שכיון שעשאו קודש לא יעשו חול להתפלל תפילה של חול. ולכאורה תפילת מנחה תלויה רק בתאריך ומה שקיבל ע"ע קדושת השבת אינה משנה את התאריך ולמה לא יוכל להתפלל מנחה של חול. ועי' בקהילות יעקב (ברכות סי' י"ט ד"ה ובאו"ח) שביאר דבריו שמצד נוסח התפילה לא שייך להזכיר נוסח של חול בשבת. ומשמע שאי"ז מצד שלא שייך תפילת מנחה עכשיו אלא מצד ההנהגות הסותרות שהוא נוהג בהם.